

11. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань (1917- 1918). - Львів, 1994. - С. 210.
12. Там же. - С. 80.
13. Соловей Д. Назв. праця. - С. 47.
14. ЦДАГО.- Ф. 268.- Оп. 1.- Спр. 4.- Арк. 9.
15. Там же.- Арк. 10.
16. Там же.- Арк. 158.
17. ЦДАГО.- Ф. 268.- Оп. 1.- Сп. 6.- Арк. 32.
18. Там же.- Арк. 4-5.
19. Там же.- Арк. 73-75.
20. Там же.- Арк. 73-75.
21. Трошинський В. Міжнародні аспекти діяльності Центральної Ради// Трибуна.- 1991.- № 4.- С. 26.
22. ЦДАГО.- Ф. 268.- Оп. 1.- Сп. 6.- Арк. 105-106.
23. Гирський Д. Дивні способи виправдовування антидержавної політики.- Торонто, 1973.- С. 117.
24. ЦДАГО.- Ф. 268.- Сп. 6.- Арк. 129-132.
25. Гриценко А. Назв. праця.- С. 73.
26. Гирський Д. Назв. праця.- С. 118.
27. Там же.
28. Соловей Д. Назв. праця.- С. 29.
29. Гриценко А. Назв. праця.- С. 29.
30. Донцов Д. Рік 1918, Київ. Щоденник.- Торонто, 1954.- С. 29.
31. Соловей Д. Назв. праця.- С. 29.
32. ЦДАГО.- Ф. 268.- Оп. 1.- Сп. 6.- Арк. 145.
33. Соловей Д. Назв. праця.- С. 57.
34. ЦДАГО.- Ф. 1.- Оп. 20.- Сп. 39.- Арк. 68-69
35. Там же.- Арк. 40.
36. ЦДАГО.- Ф. 268.- Оп. 1.- Сп. 10.- Арк. 3-5.
37. Там же.- Арк. 118.
38. Там же.- Арк. 56.
39. Там же.- Арк. 16.
40. Там же.- Арк. 172.
41. Там же.- Арк. 26.
42. Там же.- Арк. 3.
43. Там же.- Арк. 54.
44. Там же.- Арк. 16.

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ У ПОЛЬСЬКИХ ТАБОРАХ: 1919-1922-й рр.

ПАВЛЕНКО М.

Після розвалу в кінці 1918 р. Австро-Угорської імперії на українських землях, що входили до її складу, було проголошено Західно-Українську Народну Республіку – ЗУНР. Одним із ключових завдань молодій державі стало створення власної армії. В тогочасних умовах було дуже важко це зробити через брак кадрів, коштів, обмундирування тощо. Попри всі труднощі ЗУНР все-таки сформувала свої збройні сили – Українську Галицьку Армію (УГА), яка майже впродовж року гідно протистояла польській експансії. Брак зброї та кадрів компенсувався в ній високими морально-вольовими якостями, духом патріотизму. В її складі з найкращого боку зарекомендували себе як українці-наддніпряниці, так і старшини-неукраїнці.

У підсумку УГА не перемогла (та й не могла перемогти) в українсько-польській війні. В подальшому їй доля була трагічною. Частина формувань потрапила в полон до поляків ще під час війни, інші злилися з Армією УНР, але також були роззброєні, а потім інтерновані у таборах Польщі та Чехословаччини. Певна частина загонів УГА були репресовані більшовиками.

Проблема військовополонених та інтернованих постала ще в ході українсько-польської війни. Переговори з цього приводу відбулися у Львові 21-22 і 30 січня 1919 р., тобто після його залишення військами ЗУНР. Їх вели з української сторони представники Державного секретаріату ЗУНР Володимир

Охримович, Степан Томашівський і Лев Ганкевич, з польської – члени Правлячої комісії в справі поранених, полонених та інтернованих Владислав Стеслович, Адам Блажевський, Жигмонт Лясоцький, Олександр Скарбек. Вони закінчилися підписанням 1 лютого 1919 р. Угоди про умови інтернування та полонення українців і поляків [1].

В її основу були покладені принципи Женевської і Гаагської конференцій, що передбачали опіку над пораненими, полоненими та інтернованими. Згідно неї поранених передбачалося лікувати у шпиталях, їх мали право відвідувати і надавати допомогу жіночі організації.

Щодо полонених, то вони розділялись на старшин і рядових. Причому старшини утримувались самостійно, одержуючи грошове забезпечення (в рангах від хорунжого до сотника по 500 п. м. щомісячно, штабові старшинні – 800 п. м. щомісячно). Рядові знаходились на повному державному утримуванні і одержували по 30 п. м. щомісячно. В міру потреби всі військовополонені мали бути забезпечені одягом і взуттям та мали право листування з рідними. До категорії інтернованих відносилися лише ті особи, які могли завдати шкоду армії протилежної сторони, їх харчування повинно було відповідати солдатському пайку, а помешкання для них мали бути пристосовані для проживання в зимову пору. До того ж їм планувалось виділяти 3-5 п. м. денно, надавати право відвідань і матеріальної допомо-

ги від рідних і громадських організацій. Всім категоріям затриманих гарантувалась лікарська опіка і можливість релігійного обряду, присутність у місцях перебування представника Червоного Хреста протилежної сторони. Всі витрати на таке утримання мали бути задокументовані і подані обома сторонами для обопільного розрахунку [2]. Ця угода була підтверджена 11 березня 1919 р. в присутності представників швейцарського Комітету охорони полонених [3].

На початку квітня 1919 р. Президія Ради Державних секретарів Західної області УНР вимагала від польської комісії, яка на той час правила на окупованій частині Галичини, виконати підписані у Львові умови. А саме, звільнити з таборів жінок, військовополонених першої світової війни, які повертались додому, та всіх, хто туди потрапив без поважних причин; поліпшити в таборах харчування, медичне обслуговування; дозволити відвідування таборитів рідними, вихід у місто під сторожою, читання часописів тощо [4].

В силу безперервних воєнних дій обом воюючим сторонам нелегко було виконати умови і вимоги стосовно утримання військовополонених та інтернованих, хоча кількість їх в кінці 1918 р. і на початку 1919 р. ще не була досить значною.

Після окупації Львова великі партії українських полонених та інтернованих були вивезені до табору Домб'є [5]. Найбільша кількість полонених сягала в березні-квітні 1919 р. більше 18-20 тис. чоловік. Наступного місяця чисельність їх зменшилась до 13 тис. Військовополонених та інтернованих почали поступово звільняти з таборів, оскільки в краї не вистачало робочих рук на весняних сільськогосподарських роботах [6].

Влітку 1919 р., коли наступ поляків йшов по всьому фронту, контингент українських військовополонених знову продовжував поповнюватися. Так, наприкінці червня поляки захопили в полон близько 2 тис. чоловік. Наступного місяця при подальшому наступі польської армії УГА була фактично оточена в районі Чорткова-Залищики і понесла великі втрати: 6,5 тис. полонених (серед них 65 старшин), 47 гармат, 26 мінометів, 101 скоростріл, 128 возів, 2100 вагонів. Натиск поляків змусив Галицьку армію 16-17 липня залишити рідний край, перейти Збруч і з'єднатися з Армією УНР, ставка якої на чолі з головним отаманом на той час знаходилась у Кам'янець-Подільському.

Згідно польських джерел у ході цього контрнаступу їхнє військо втратило 78 вояків убитими, 798 пораненими і 27 безвісти пропалими. Водночас ним було захоплено близько 10 тис. українських полонених, а також 50 гармат, 129 скорострілів, 18 автомашин [7].

Полонених УГА було сконцентровано біля

міста Проскурова в районі села Фридрихівки. Тут після тритижневого перебування під відкритим небом відділили старшин від стрільців і останнім оголосили амністію, а також почали вербувати до Армії УНР, яка на той час вже була союзницею Польщі. Частина стрільців повернулася додому, інші влилися до лав Армії УНР, а деякі не бажали лишати своїх старшин і разом з ними вибрали неволю.

Старшин і частину стрільців опісля двома транспортами вивезли із Фридрихівки до Львова на Яловець, а звідти на північний захід Польщі до містечка Тухоля. На пересильних пунктах чимала кількість вояків повтікали. Згідно даних, опублікованих 1922 р. в "Календарі Червона Калина" до Тухоля доїхали 600 старшин і біля 4000 стрільців [8]. У своїх спогадах поручик УГА д-р Данило Богачевський називає іншу кількість вояків УГА, які опинились у Тухолі – 750 старшин і кількості підстаршин та стрільців [9].

За даними Українського горожанського комітету (УГК) у Львові від початку українсько-польської війни було 9 таборів для українських військовополонених. Вони розміщалися у Домб'є, Вадовицях, Бугшонах (біля Брест-Литовська), Пікуличах, Яловцях (біля Львова), Стржалкові, Стрию, Ланьцуті, а пізніше і в Тухолі. Крім того, військовополонені знаходились у різних так званих робітничих компанях, головним чином, в Модліні, Дембліні, Серадзу і при окремих частинах польської армії [10].

Крім них, в кінці 1919 р. діяли ще пересильні пункти у Львові, Самборі, Стрию, Рівному, Тернополі, Станіславові, Луцьку, Засянні, Гродно, Любліні, Лодзі. Політичні в'язні розміщувалися, здебільшого, у Львові, Вісничих, Сераздах [11].

Кількість військовополонених та інтернованих, які перебували в цих таборах, важко встановити, оскільки їх точний облік не проводився відповідними польськими структурами. До того ж, багатьох переводили із табору в табір, поступово звільняли з таборів або знову їх поповнювали вояками-галичанами, які служили в Червоній Армії і брали участь в радянсько-польській війні. Зокрема, до останнього контингенту відносилися бійці Другої, Третьої і значної частини Першої бригад ЧУТА, яких польські війська оточили і роззброїли у травні 1920 р. [12].

На становище військовополонених були переведені й ті вояки УГА, які злилися з Армією УНР, разом з нею і польським військом воювали проти більшовиків, а потім під натиском останніх разом з Армією УНР перейшли на територію Польської Республіки.

Певна інформація стосовно кількості військовополонених та інтернованих є у звітах представників громадських організацій, котрі відвідували польські

табори. Зокрема, делегація Міжнародного Червоного Хреста подає таку статистику щодо українських військовополонених та інтернованих за вересень 1919 р.: Домб'є – 936 полонених, 933 інтернованих, Стржалково – 3.607 полонених та інтернованих, Тарнів – 1.500 полонених та інтернованих, Львів – 2.000 інтернованих, Брест-Литовськ – 4.500 полонених та інтернованих, тобто всього – 13.476 чол. [13].

Місія Українського Червоного Хреста засвідчувала, що на 1 січня 1920 р. перебувало українців у таборах Домб'є – 2.173 чол. (в тому числі 1.250 інтернованих, 400 рядових і 58 старшин УГА, 400 рядових і 65 старшин Армії УНР), Стржалкові – 11.000 військовополонених галичан і наддніпрянців, Вадовицях – 1.500 військовополонених, Ланьцуті – 3.000 військовополонених, Модліні – 540 військовополонених, Перемишлю-Засяні – 4.000 військовополонених, Пікуличах – 6.000 військовополонених, Брест-Литовську – 2.000 військовополонених, Яловцях – 800 військовополонених, у шпиталі в Яловцях – 200 військовополонених, Клепарові – 300 військовополонених, Вісничих – 260 політичних в'язнів, Львові – 350 заарештованих. Всього – 32.123 чол. [14].

Дані УГК за квітень 1920 р. фіксують лише кількість українських військовополонених у таборах: Вадовиць – 3.000 підстаршин і стрільців, Тухоля – 300 старшин, Домб'є – 200 військовополонених, Ланьцута – 700 військовополонених, Яловцях – 500 військовополонених. Всього 5.500 чоловік. До того ж близько 5.000 військовополонених галичан працювали в робітничих командах [15].

Отже, якщо взяти до уваги, що УГК акцентував увагу на підрахунку саме ізольованих галичан, то можна припустити, що весною 1920 р. лише військовополонених-галичан нараховувалось понад 10 тис. чоловік. Цю цифру підтверджує і Секція полонених, інтернованих та заарештованих УГК. Вона зазначала, що протягом 1920-1921 рр. були часи, коли кількість її підопічних сягала понад 10 тис. осіб [16]. Всього ж від 1919 р. і до кінця 1921 р., як стверджує УГК, через польські табори і в'язниці пройшло понад 200 тис. українського населення [17].

Враховуючи осінню кризову ситуацію сільського господарства 1919 р., коли внаслідок браку робочої сили значно знизився обсяг сільськогосподарського виробництва, польська влада зробила відповідний висновок. Навесні 1920 р. процес звільнення військовополонених та інтернованих галичан із таборів відбувся більш швидкими темпами. До цього кроку спонукала і неспроможність відповідних військових структур внаслідок економічної кризи забезпечити більш-менш терпимі умови існування в таборах.

Щодо переможеної Галицької армії поляки не дотримувалася вимог львівської угоди про умови перебування військовополонених та інтернованих. З одного боку, польська сторона вже не могла розраховувати на відшкодування своїх витрат, а з іншого – з огляду на окупацію Галичини, утримування ізольованих галичан повинно було стати прерогативою польського уряду. А він не квапився навести порядок в місцях перебування військовополонених та інтернованих.

Особливо нелюдяне таборове животіння було притаманне початковому його періоду в силу організаційної неналагодженості самої таборової системи, відсутності зовнішньої підтримки з боку громадських організацій і родин військовополонених та інтернованих. Мешканці таборів страждали від голоду, епідемій, холоду. До того ж, польська таборова варта вдавалася до грабувань, торгтур і навіть вбивств. Майже у всіх таборах, збудованих ще під час першої світової війни, були невідремонтвані (з прогнившими дахами і стінами, вибитими дверима і вікнами) землянки і бараки. Відсутня була не лише постільна білизна, але, як правило, матраси і ковдри, а то і дерев'яні тапчани чи нари [18].

Тіснота в бараках та антисанітарія, викликана браком теплої води і мила, невідремонтваними лазнями, пральнями, дезинфекторнями призводили до поширення епідемій, зокрема тифу і навіть холери, масової смертності.

Становище таборитів ускладнювалось холодною пори року – восени 1919 р. і взимку 1920 р. За свідченням очевидців, у цей період денно у Пікуличах інколи вмрало до 50 чоловік і Бутшопах – до 40. У Домб'є за рік (з листопада 1919 р. по листопад 1920 р.) померли 323 особи. Наприкінці 1919 р. у Яловцях щоденно захворювали 7-11 чоловік і протягом 2 місяців померли 200 осіб. У листопаді 1919 р. у Стржалкові із 10 тис. таборитів хворіли 3 тис. чоловік і у квітні 1920 р. у Вадовицях із 3 тис. чоловік у таборовому шпиталі знаходились 700 хворих. Тільки в бараках Брест-Литовська з 29 липня по 4 серпня 1919 р. померли 776 осіб, а число всіх військовополонених та інтернованих не перевищувало 5 тис. чоловік [19].

Найважчі умови перебування вважались у Домб'є, що був свого роду штрафним підрозділом. Туди, як правило, переводили з інших таборів військовополонених та інтернованих, котрі якимось чином завинили перед польською таборовою адміністрацією.

Становище військовополонених та інтернованих почало дещо поліпшуватись із середини 1920 р. Причини зміни у ставленні до них польської влади крилились у підтримці таборитів українським населенням Східної Галичини та в

увазі міжнародної громадськості до проблеми цього краю. Матеріальна допомога військовополоненим співвітчизниками, певне поліпшення умов існування та пом'якшення таборового режиму, встановлення незначних, але все-таки грошових виплат старшинам (до 100 п. м. щомісячно) дозволили мешканцям таборів спрямувати свої зусилля не лише на виживання, але й творити духовні осередки.

Першим кроком у даному напрямку стало згуртування таборитів, обрання керівних структур і підпорядкування їм. В більшості таборів існували виборчі Ради або Комітети військовополонених, створювались курси по ліквідації неписьменності і підвищення освітнього рівня, діяли оркестри і хори, драматичні і малярські гуртки, видавались часописи. Непогано була налагоджена культурно-освітня праця в Ланьцуті, Вадовицях, Домб'є [20].

Однак, показавши у цьому відношенні став табір у Тухолі, де зосередилась основна маса старшин УГА. Тут діяли Рада старшин і товариство "Праця". Останнє ставило за мету сприяння підготовці кадрів для майбутнього галицького самоврядування, а у перспективі і української державності. Воно керувало діяльністю військової, редакційної комісії, вчительського, освітнього, правничого, технічно-промислового і сільськогосподарського гуртків. В свою чергу, освітній гурток (офіційна назва – товариство "Просвіта") мав 5 секцій: народне шкільництво, нижчої і вищої категорій; середнє шкільництво; вище шкільництво; фахові школи; позашкільна освіта. При "Просвіті" існували гуртки мистецького напрямку: співочий, музичний, танцювальний, драматичний та спортивний. Для занять і під театральну залу польська команда виділила 2 бараки [22]. Всі згадані таборіві інституції, крім товариства "Просвіта" та гуртків мистецького і спортивного напрямків, функціонували нелегально. У навчальному процесі значну роль відіграла таборова бібліотека, у фондах якої були не лише художня, але й наукова література. Бібліотека формувалася силами самих таборитів (книги закуповувалися учительським гуртком і надсилались із домашніх бібліотек полонених) та за допомогою подарунків учительських товариств Берліна, Львова, Українського горожанського комітету, Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка. У листопаді 1920 р. польська таборова команда також виділила 3 тис. п. м. на закупівлю книжок для таборової бібліотеки. В кінці 1920 р. вона налічувала понад 600 книг [23].

Досягненням таборитів став випуск окремих номерів ілюстрованих рукописних видань, що виходили в одному примірнику і з великим успіхом читалися в кожному бараци. Це були "Рада", «Табір», «Спортовець», літературний альманах

«Невольник» та гумористичні часописи "Взад" (протиставлення львівському «Вперед») і "Лежух". У двох перших журналах редколегія намагалась подати типові рубрики офіційних органів масової інформації. Тут вміщувались редакційні статті, спогади, інформації щодо подій у світі і внутрішнього таборового життя, оголошення та публікації рішень Ради тощо.

У таборі відзначались визначні події з історії українського народу, ювілеї його славетних представників. У програмі цих свят були відповідні реферати, концерти, театральні вистави. Протягом 1920-1921 рр. відмічались роковини проголошення ЗУНР, здобуття Києва. 4 листопада 1920 р. широко святкувалась 52 річниця заснування в Україні товариства "Просвіта". Причому кошти, виручені від концерту і поставленої п'єси Богдана Лепкого "Калнишевський в неволі" (1461 п. м.), а також зібрані шляхом індивідуальних пожертвувань (13.652 п. м.) були передані львівській "Просвіті" [24]. Для таборитів традиційними стали щорічні безрезвеві вшанування пам'яті Тараса Шевченка, а у травні 1921-1922 рр. відзначались 5 і 6 роковини з дня смерті Івана Франка.

Однак культурно-освітня та громадська праця таборитів почала згортатися внаслідок висилання військовополонених на роботи і поступового їх звільнення. Процес звільнення із таборів розпочався ще на початку 1920 р. Його причинами стали брак робочої сили, особливо потрібної для сільськогосподарського сезону, поширення епідемій, що загрожували виплеснутися за межі таборів, брак коштів на їх утримання, а також вивільнення їх для розміщення прибуваючих військовополонених Червоної Армії, а пізніше й інтернованої Армії УНР. Не останню роль зіграли також і вимоги української громадськості щодо розформування таборів.

Першим закрили табір у Бугшопах, як найнебезпечніший у санітарному відношенні. Потім звільнили військовополонених-галичан із Пікулич, Вадовиць і Ланьцута. Тих же, хто, на думку польської влади, становив для неї загрозу, переводили до Тухоля. В самому ж тухольському таборі інтенсивне звільнення розпочалося наприкінці 1920 р. і на початку 1921 р.

В ньому, крім військовополонених-галичан, були ще військовики УГА із інших українських земель – 15 вихідців із Буковини та поручник Шамодовський із Закарпаття. За звільнення останнього, як за свого підданого, клопотала дипломатична місія Чехословаччини в Польщі (за поданням самого Шамодовського), і ще у серпні 1920 р. він повернувся додому.

Інша ситуація склалася із буковинцями. В травні 1920 р. вони звернулися з проханням до

посольства Румунії у Польщі у справі сприяння щодо їх звільнення. Але їхні листи майже рік залишалися без відповіді, а у табір приходили вісті, нібито всіх буковинців-вояків УГА, які перетинали румунський кордон, румунська влада вважала за більшовиків і направляла в табори [26]. Проте, коли тухольський табір почав розформовуватися, за наполяганням польського Міністерства військових справ префектура Чернівецького повіту вимушена була у березні 1921 р. прийняти цих військовополонених як громадян своєї держави. Щоправда, такому фіналу передувало тривале листування між відповідними польськими і румунськими владними структурами [28.]

У квітні 1921 р. у Тухолі число старшин зменшилось до 77, стрільців – до 45 чоловік. А у жовтні того ж року в таборі залишились лише 26 найактивніших борців за національну незалежність [29]. Згодом до них ще були переведені 8 чоловік із інших таборів. Їх ув'язнення продовжувалось ще майже протягом року. У вересні 1922 р. Тухольський табір був нарешті ліквідований. Його майно перевезене до Львова, фонди бібліотеки передані товариству “Просвіта”, українській приватній гімназії в місті Долина та іншим українським інституціям, а театральний реквізит та інші речі – до українського музею у Львові [30].

1922 р. останні партії полонених та інтернованих були звільнені і з решти польських таборів.

Таким чином, можна констатувати, що в період остаточного визначення державами-переможцями статусу Східної Галичини польська влада шляхом репресій намагалась придушити боротьбу українського населення за утвердження свого самоврядування в краї. Одним із засобів досягнення цієї мети стало довготривале утримання в полоні військовиків УГА (незважаючи на закінчення українсько-польської війни), інтернування і ув'язнення найбільш національно свідомої частини галичан. У таборах і тюрмах вони перебували в нестерпних умовах, страждали від голоду, холоду та епідемій, наслідком яких стала масова смертність.

Особливої дискримінації зазнавали старшини, котрі, як справедливо вважали польські правлячі кола, могли б згуртувати й очолити протистояння галицького українства польському окупаційному режимові. Їх тримали окремо від стрільців, не випускали на роботи, зволікали із звільненням. Тяжкі умови перебування українських військовополонених та інтернованих у таборах не призвели до втрати ними національно-патріотичних почуттів та державницьких домагань. Культурно-освітня діяльність, що розгорнулася в таборах, була спрямована на підготовку майбутніх кадрів для суверенної соборної української держави, в побудову якої таборити не втратили віру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / Видання 4-те, змінене і доповнене. - Львів, 1992. - С. 486-494.
2. Літопис Червоної Калини. 1934. - Ч. 10. - жовтень. - С. 14-16.
3. Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДА у Львові). - Ф. 462. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 26.
4. Там же. - Спр. 40. - Арк. 5-8.
5. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія галицького стрілецтва. - Львів, 1991. - С. 180.
6. ЦДА у Львові. - Ф. 462. - Оп. 1. - Спр. 46. - Арк. 3.
7. Литвин М. Українсько-польська війна. - Львів, 1998. - С. 384-385.
8. Календар Червона Калина. - Львів, 1922. - С. 134.
9. Богачевський Данило. Табір полонених у Тухолі // Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (Матеріали до історії). - Вінніпег, 1958. - С. 569.
10. ЦДА у Львові. - Ф. 462. - Оп. 1. - Спр. 46. - Арк. 3.
11. Там же. - Спр. 54. - Арк. 46.
12. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Назв. праця. - С. 180.
13. Богачевський Данило. Назв. праця. - С. 568.
14. ЦДА у Львові. - Ф. 462. - Оп. 1. - Спр. 53. - Арк. 23, 26.
15. Там же. - Спр. 46. - Арк. 3-4.
16. Там же. - Спр. 3. - Арк. 2.
17. Там же. - Арк. 38.
18. Там же. - Спр. 39. - Арк. 1-26.
19. Воля. - 1919. - Ч. 5. - С. 30; ЦДА у Львові. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1440. - Арк. 2; Ф. 462. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 26; Спр. 46. - Арк. 3-4; Спр. 58. - Арк. 95.
20. ЦДА у Львові. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1780. - Арк. 1-16.
21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВО України). - Ф. 3522. - Оп. 1. - Спр. 5. - Арк. 25.
22. ЦДАВО України. - Ф. 3522. - Оп. 1. - Спр. 7. - Арк. 8-9.
23. Табор Тухоль. 1920. - Ч. 2. - 21 листоп. - С. 5; ЦДАВО України. - Ф. 3522. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 57; Спр. 7. - Арк. 7.
24. Табор Тухоль. 1920. - Ч. 3. - 10 груд. - С. 7; Ч. 2. - 21 листопада. - С. 4; ЦДАВО України. - Ф. 3522. - Оп. 1. - Спр. 5. - Арк. 35-36.
25. ЦДАВО України. - Ф. 3522. - оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 9; Спр. 3. - Арк. 104-104-зв.
26. ЦДА у Львові. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1679. - Арк. 132.
27. Державний архів Чернівецької області. - Ф. 15. - Оп. 1. - Спр. 1764. - Арк. 8-9.
28. Там же. - Ф. 12. - Оп. 1. - Спр. 4703. - Арк. 1-4; Ф. 15. - Оп. 1. - Спр. 1764. - Арк. 1-6; Ф. 18. - Оп. 1. - Спр. 829. - Арк. 1-18.
29. ЦДАВО України. - Ф. 3522. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 90.
30. Там же. - Спр. 5. - Арк. 18.